



NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE ATKURIANT RINKOS EKONOMIKĄ: SVARBIAUSIOS PREVENCIJOS BEI KONTROLĖS KRYPTYS (1995)

Tyrėjų grupė: A. Dapšys, V. Neverauskaitė, V. Kuzminovas

Atliekant tyrimą siekta nustatyti pagrindinius naujomis socioekonominėmis aplinkybėmis besiformuojančios kriminogeninės situacijos bruožus, atskleisti nusikalstamumo raidos tendencijas ir prognozes, sukurti mokslinius metodinius pagrindus nusikaltimų prevencijos ir kontrolės reformai Lietuvoje.

Apibendrinant statistinę informaciją, daromos išvados, kad 1988-1996 metais iš esmės pakito visi pagrindiniai nusikalstamumo rodikliai. Bendras nusikalstamumo kiekybinių bei kokybinių pokyčių tempas 1988-1996 m. didėjo sparčiau už naujos kontrolės ir prevencijos sistemos kūrimo tempą; nusikalstamumas, būdingas rinkos ekonomikai, susiformavo greičiau negu pati rinkos ekonomikos visuomenė ir jos teisinės, socialinės kontrolės bei prevencijos sistema.

Labai padidėjo kiekybiniai nusikalstamumo statistikos rodikliai: užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo tris kartus (nuo 21 337 iki 68 053 nusikaltimų); nusikalstamumo lygis (koeficientas 10 000 gyv.) - nuo 58,2 iki 183,3; nustatytų asmenų, padariusių nusikaltimus, skaičius - daugiau kaip pusantro karto (nuo 12 746 iki 22 269; koef. nuo 34,7 iki 59,9) ir daugiau kaip du kartus padidėjo per metus nuteistų asmenų skaičius (nuo 8 002 iki 18 344 - 1995 m. ir 16 983 - 1996 m., koef. nuo 21,8 iki 49,3 - 1995 m. ir 45,7 - 1996 m.). Taip pat pažymėtina, kad daugiau kaip pusė visų nusikaltimų lieka neatskleistų, nors policijos pareigūnų skaičius, tenkantis 10 000 gyv., 1990-1996 m. nuolat didėjo (nuo 24 iki 43). Taip pat įvyko esminiai kokybiniai (struktūriniai) nusikalstamumo pokyčiai. Nuo 1988 iki 1995 metų sparčiai didėjo sunkių smurtinių nusikaltimų (tyčinių nužudymų padaugėjo nuo 143 iki 502 (įskaitant pasikėsinimus); tyčinių sunkių kūno sužalojimų - nuo 177 iki 299). Greta "tradicinio" nusikalstamumo (pvz., vagysčių, nužudymų ir pan.) susiformavo "netradicinės" nusikalstamumo rūšys - ekonominiai, organizuoti, profesionalūs nusikaltimai (turto prievartavimas, kontrabanda, pinigų padirbinėjimas, narkotikų verslas, prostitucija ir kt.). Kristalizuojasi nusikalstamumo struktūrą atitinkantys asmenų sluoksniai: profesionalūs, organizuoti nusikaltėliai, socialiai dezadaptuoti asmenys, didėja jų nusikaltimų faktinis recidyvas. Į nusikalstamą veiklą vis dažniau įtraukiamas nesimokantis ir nedirbantis jaunimas, nepilnamečiai. Beveik pusę (1996 m. - 44,6 %) visų nustatytų padariusių nusikaltimus asmenų sudaro 14-24 metų amžiaus jaunimas; apie du trečdalius (1996 m. - 60,5 %) tokių asmenų - 14-29 metų amžiaus. 1990-1995 m. nepilnamečių nusikalstamumo didėjimo tempas 1,5 karto pralenkė šio amžiaus tarpsnio gyventojų augimą, jis didesnis ir už bendrąjį nusikalstamumo augimo tempą.

Tyrimė išskiriamos objektyvaus pobūdžio nusikalstamumo plėtros priežastys (moralinės kultūrinės - prieštaravimai tarp sovietinės okupacijos palikimo ir tautos vertybinių nuostatų, moralės normų, santykių, tradicijų; teisinės - atkuriamos teisinės sistemos formavimo kolizijos, sunkumai; socialinės - pagreitėjusi socialinė ir turto diferenciacija ir poliarizacija, žymios gyventojų dalies gyvenimo lygio nuosmukis, nedarbo grėsmė ir kt.; ekonominės - denacionalizacijos bei reprivatizacijos proceso sunkumai, ūkio ir gamybos suirutė, hiperinfliacija ir pan.; politinės - išoriniai ir vidiniai politiniai prieštaravimai, kitų šalių įtaka) ir subjektyvaus pobūdžio priežastys (socialiai dezadaptuotų asmenų - potencialių nusikaltimo subjektų, kriminologinės bei psichologinės charakteristikos; ekonominės, socialinės, teisinės politikos spragos ir klaidos; nepakankamas atitinkamų valstybės institucijų dėmesys atskiroms socialinėms grupėms, pvz., asmenims, grįžusiems iš įkalinimo vietų, bedarbiams, moterims, vaikams, jaunimui; socialinės kontrolės

bei prevencinės veiklos organizavimo trūkumai; teisėsaugos institucijų darbo organizaciniai trūkumai bei nesklaidumai).

Remiantis tyrimo rezultatais, formuluojama išvada, kad strateginė nusikalstamumo prevencijos ir baudžiamosios politikos kryptis turi būti ne tolesnis bausmių griežtinimas ir ne naujų veikų kriminalizavimas, bet nusikalstamumo, jo priežasčių bei sąlygų socialinės prevencijos nacionalinės sistemos sukūrimas, teisinių, organizacinių, mokslinių, resursinių ir kitų prielaidų šiai sistemai efektyviai funkcionuoti užtikrinimas.

Publikuota: Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas, Vilnius, 1993 m. gruodžio 2-4 d. Teisės institutas, Vilnius, 1995.

© Teisės institutas, 1995